

CĂLĂTOAREA NOCTURNĂ

Laure Adler este eseistă, jurnalistă, autoare de biografii, prozatoare, producătoare de radio și de televiziune. S-a născut în 1950 în Franța, la Caen, dar și-a petrecut copilăria și adolescența în Coasta de Fildeș. A obținut un masterat în filozofie și un doctorat în istorie cu o teză despre feministele din secolul al XIX-lea. S-a alăturat echipei France Culture în 1974, post de radio a cărui direcție o va asigura mai apoi între 1999 și 2005. În anii '80-'90, a lucrat în televiziune și în domeniul editorial. În perioada 1990-1992 a fost consilier cultural al președintelui François Mitterrand. Timp de mai mulți ani, a prezentat *Studio Théâtre*, pe France Inter, emisiunea literară *Tropismes*, pe France Ô, și *Hors-Champs*, pe France Culture. Din 2016, prezintă emisiunea *L'Heure bleue* pe France Inter.

Printre cărțile sale se numără: *A l'aube du féminisme* (1979), *Secrets d'alcôve* (1983), *L'Amour à l'arsenic* (1986), *Une histoire du racisme* (1990), *La Vie quotidienne dans les maisons closes* (1990), *Les femmes politiques* (1994), *Marguerite Duras* (1998, Premiul Fémina pentru eseu), *Dans les pas d'Hannah Arendt* (2005), *Les Femmes qui lisent sont dangereuses* (împreună cu Stefan Bollmann, 2006).

Redactor: Iuliana Glăvan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Luminița Drăgan
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Livco Design

Laure Adler
La Voyageuse de nuit
© Éditions Grasset & Fasquelle, 2020
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2023, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Adler, Laure
Călătoarea nocturnă: gânduri despre experiența îmbătrânirii /
Laure Adler; trad. din franceză de Ștefania Iordan. –
București: Humanitas, 2023
ISBN 978-973-50-8147-8
I. Iordan, Ștefania (trad.)
821.133.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

„Am așteptat cu nerăbdare să îmbătrânesc. Pentru că
asta poate fi o cale de a scăpa de ceea ce așteaptă oamenii
de la tine.“—LARS NORÉN

Este ora siestei într-o zi din toiuł verii. Toată lumea doarme în casa de vacanță. Urc poteca abruptă care duce, pe un drum plin de măracini, spre stâncile de pe care se poate sări în mare. În fața mea, un bărbat face jogging. Poartă tricou și pantaloni scurți, ambele mulate. Nu pare că suferă din pricina căldurii. Corpul lui este longilin, cu mușchii bine definiți. Îl invidiez și mi-e ciudă de vârsta mea, care nu-mi mai permite să mă bucur de acest gen de plăceri. În capătul de sus al potecii, bărbatul se oprește lângă o mașină și deschide portbagajul. Îl văd din spate. Ia un prosop ca să se șteargă de transpirație și se întoarce. Este un domn în vârstă sau un domn de o vârstă înaintată, nici nu mai știi cum să numești această frontieră invizibilă, personală, atât subiectivă, cât și obiectivă, dincolo de care pășim pe... un tărâm în care nu ne mai putem înșela nici pe noi înșine, nici pe ceilalți. Am impresia că am fost înșelată. De ce? Bătrânii nu au voie să arate ca tinerii? Îi imită oare cu disperare pe aceștia pentru că nu-și acceptă vârsta? De ce refuză, cu orice preț, să pară bătrâni, sfidând adevărul vârstei lor? Dar ce înseamnă adevărul vârstei?

Dar eu câți ani am? 70. În curând voi fi bătrână, chiar dacă o parte din mine nu vrea să se gândească la asta. Știu că sunt deja în vârstă, dar sper că nu am ajuns încă la o vârstă înaintată. Mă aflu într-un fel de sită. Consecințele vârstei nu m-au afectat încă prea mult, chiar dacă anumite cicatrici ale vieții, atât fizice, cât și psihologice, nu se vor șterge niciodată. Mă întind pe stânci. De ce am aroganța de a crede că sunt în armonie cu mine însămi mai mult decât bărbatul care se comportă ca și cum ar avea încă 30 de ani? Adorm întrebându-mă câți ani mi-ar plăcea să am dacă aș putea alege. Cu siguranță, nu 20. Am făcut totul prea repede, prea devreme. La 20 de ani eram deja matură, aveam responsabilități de adult și trăiam înconjurată de persoane mult mai în vârstă. Încercam să-i imit pe adulți și nu reușeam. După cum spune Paul Nizan: „Totul amenință să-l doboare pe un tânăr: dragostea, ideile, pierderea familiei, intrarea în rândul adulților. Este greu să înveți care e rolul tău în lume“. Unei fete îi este greu să intre în lume la 20 de ani, mai ales atunci când se preface că ignoră greutățile și se comportă ca și cum totul ar fi bine. La fel ca autorul romanului *La Conspiration*, nu voi permite nimănui să afirme că 20 de ani este cea mai grozavă vârstă.

Sunt într-un tren care merge de la Lyon la Clermont-Ferrand într-o zi toridă. La ora prânzului, mă îndrept spre barul aproape pustiu în această zi nelucrătoare. În fața mea se află un bărbat. Îi sună telefonul mobil. Răspunde morocănos, cu glas tare, mult prea tare: „Da, da, totul e bine. De ce-ți faci griji? Crezi că sunt un boșorog troglodit, sau ce?“ Ridică tonul, iar litania reproșurilor nu se mai termină. Cei câțiva pasageri se fac că nu aud.

Ajuns în fața barului, își închide în sfârșit telefonul mobil și îi spune chelnerului:

— Era băiatul meu. Mă crede idiot. Cu scuza că sunt bătrân, își face griji de câte ori călătoresc singur.

— Ar trebui să vă bucurați că are cineva grijă de dumneavoastră, îi răspunde tânărul, cu atâta solemnitate și profunzime, încât interlocutorul rămâne fără cuvinte.

Poate că nu se gândise niciodată la asta.

Cine are grijă de vârstnici în societatea noastră? De persoanele foarte în vârstă? Mai demult îi numeam bătrâni, acum nu mai îndrăznim. De obicei, copiii lor sunt cei care îi îngrijesc. Cu ce preț? Cum? Când trebuie să începeți să le purtați de grijă părinților voștri care au redevenit niște copii mai mari? Răspunderea pentru ei devine un mod de viață, o obsesie, un chin, o căutare care vă face să reevaluați, fără să vreți, ierarhia vârstelor și propria relație cu timpul. Ce fel de societate este aceasta, în care orbirea în fața realității – mai mult de cincisprezece milioane de oameni au în prezent peste 60 de ani – se ia la întrecere cu reaua-credință a autorităților politice, care, conform declarațiilor de intenție umaniste, vor să ne facă să credem că au grijă de un sfert dintre membrii ei, dar de fapt îi abandonează, lăsându-i în grija familiilor lor?

Trăim într-o țară îmbătrânită, care va continua să îmbătrânească într-un ritm accelerat, dar ne prefacem că nu observăm acest lucru. În ultimii 30 de ani, speranța de viață a crescut cu 30%, iar 80% din acești ani sunt trăiți fără dizabilități semnificative. Până în 2050, cinci milioane de femei vor fi nonagenare. În 2070, una din două persoane va avea peste 65 de ani, iar în 2100

speranța medie de viață va fi de 95 de ani. Nu mi-am propus să adun cifre de la demografi, statisticieni sau gerontologi. Totuși mă întreb de ce acest fapt, care ar trebui să reprezinte un progres democratic și un salt calitativ – pentru că nu mă refer aici la bătrânii și bătrânele care suferă, ci la cei care sunt sănătoși –, este resimțit ca o catastrofă colectivă, o durere națională, un semn al dezintegrării societății noastre, care ar fi „acaparată“ și „cangrenată“ de bătrâni, care sunt mai degrabă temuți decât venerați, mai mult ascunși decât ascultați. De ce se întâmplă asta? Ne este rușine? Ce parte din noi înșine pierdem acceptând în tăcere ceea ce se întâmplă? „Omul însă nu este un obiect (*Sache*) și, prin urmare, nu este ceva care poate fi folosit numai ca mijloc, ci trebuie să fie privit în toate acțiunile sale, de fiecare dată, ca scop în sine.“* Immanuel Kant făcea această afirmație cu trei secole în urmă. Când îi considerăm pe bătrâni un balast de care trebuie să ne desatorosim, ne pierdem din umanitate. De ce ne purtăm așa tocmai noi, de vreme ce în alte țări europene bătrânețea este un subiect de sollicitudine, ca să folosim vocabularul kantian, în timp ce în Franța bătrânii au devenit corpuri greoaie și un subiect atât de neinteresant, chiar jenant, încât preferăm să băgăm gunoiul sub preș și să nu vorbim despre el. Bătrânețe, tăcere asurzitoare. Bătrânețe, țipăt de disperare. Bătrânețe, subiect vital totuși, fundamental, care ne privește pe toți, indiferent de vârstă. Bătrânețe cetățenească. Bătrânețe, bunăvoință. Bătrânețe, dăruire de sine. Bătrânețe: principiu de drept eminent care condiționează relația noastră cu ceilalți.

* Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, tr. Filotheia Bogoiu, Valentin Mureșan, Miki Ota, Radu Gabriel Pârnu, Humanitas, București, 2007, pp. 75–76 (n. tr.).

Cu toții avem dreptul și capacitatea de a dori să îmbătrânim fără să fim aruncați la coșul de gunoi al istoriei postmoderne.

De câte ori nu mi s-a repetat pe parcursul cercetării de față, când am prezentat tema: „Dar nu te temi? Ce subiect trist! Ești masochistă, sau ce ai? Și de ce insiști? Nimeni nu vrea să vorbească despre asta...” Totuși m-am amuzat pe parcursul acestei cercetări, și nu fac decât să preiau – cu modestie – tema care a obsadat-o pe Simone de Beauvoir în ultima etapă a vieții. În remarcabila sa carte, intitulată simplu *La Vieillesse*, care a fost primită mai degrabă discret la momentul publicării, a dorit să demaște conspirația tăcerii și și-a exprimat îngrijorarea cu privire la pericolul unei societăți care își disprețuiește și își maltratează bătrânii. Astăzi, suntem nevoiți să constatăm că situația s-a înrăutățit, că indiferența câștigă teren, că inegalitățile economice și sociale se accentuează dramatic și că îmbătrânirea a devenit, în cel mai bun caz un... defect pentru cei mai bogați, care au mijloacele de a lupta împotriva ei, un ghinion și o degradare pentru cei mai mulți dintre noi și un calvar pentru cei mai fragili. Această scoatere simbolică din joc a devenirii noastre este îngrijorătoare din mai multe motive: politic, economic, social, dar și din perspectiva definirii și înțelegerii a ceea ce înseamnă să trăiești, să exiști în lume. Vom continua să asistăm la dezumanizarea sistematică a categoriilor de vârstă – numărul persoanelor foarte, foarte bătrâne este în continuă creștere – fără să opunem rezistență și să propunem soluții care există în altă parte? Nu cred, fiindcă îngrijitorii din țara noastră sunt numeroși, tăcuți, exemplari și au demonstrat-o cu prisosință în timpul pandemiei, fiindcă

structurile familiale sunt încă remarcabil de rezistente, fiindcă rețelele de asociații se înmulțesc și sunt din ce în ce mai ingenioase și mai creative, fiindcă medicii și cercetătorii fac permanent progrese în descoperirea unor noi modalități de îngrijire a acestei populații devenite invizibile.

Ești mereu bătrâna sau bătrânul cuiva. Nu e mai bine să te pregătești pentru asta?

Înot pe culoarul rezervat pentru bras în piscina municipală din cartierul meu.

Mă duc acolo duminica după-amiaza, târziu, la o oră mai puțin frecventată de zdrahonii tatuați care practică în mod ostentativ craulul pe spate. O doamnă de vârsta mea depășește calm un bărbat de 30 de ani. O dată, de două ori, de trei ori. Îmi spun că, după cât este de grațioasă și eficientă în mișcări, este probabil o fostă campioană. Tânărul îi blochează calea în mijlocul bazinului pentru a o forța să încetinească. Ea trage aer în piept și trece pe sub el, apoi continuă. El o blochează la celălalt capăt al culoarului, își dă jos ochelarii și o scuipe în față strigându-i: „Du-te dracu’, baba naibii, nu te mai pune cu noi ca să ne arăți că ești mai bună“. Doamna urcă scările fără să spună nimic, își încalță șlapii și dispare.

În cartea de față vor fi multe lucruri văzute, ca să-l citez pe Victor Hugo, care a vorbit atât de magistral despre bătrânețe. Mai degrabă decât o carte savantă, este un caiet de însemnări, o plimbare plină de compasiune pe tărâmul literaturii și al poeziei, o anchetă în locurile

numite „pentru seniori“, deschisă farmecului întâlnirilor și hazardului întrebărilor.

Am înaintat în vârstă? Dar cum se „înaintează“? De ce, în cea mai mare parte a timpului, refuzăm să observăm? Care sunt semnele care ne arată că am atins o etapă importantă? Că am reușit să trecem cu succes un „prag“, cum este cel al Oceanului Atlantic, care ne va permite apoi să înotăm în siguranță în largul mării?

Îmi amintesc că, în copilărie, sora străbunicii mele obișnuia să vină să sărbătorească ziua de 15 august în casa bunicii din Auvergne. Era o fată bătrână, cum spuneam noi, îmbrăcată în gri, cu ciorapi groși de lână care i se răsuceau pe picioare, și răspândea un miros de violete ușor oflitate. Semnul ei distinctiv: avea fire de păr în jurul gurii. Fiindcă îmi aducea prăjituri, sosea inevitabil și momentul în care trebuia să o pup ca să-i mulțumesc. Nu i-am mărturisit nimănui spaima pe care o simțeam în acele clipe, căci ar fi fost indecent să spun așa ceva cu voce tare despre o femeie bătrână.

Bunica mea a rămas văduvă de tânără. După moartea soțului ei a devenit o femeie bătrână. Purta ceea ce se cheamă un „costum pentru vârstnici“ pe care și-l cumărase de la magazinul *La Belle Jardinière* din Paris, de la un raion anume. Singura fantezie pe care și-o permitea era o bijuterie din jais pe care și-o prinsese pe jachetă. Arăta la fel ca toate celelalte doamne în vârstă. Îmbrăcate astfel, cu acele costume, nu puteai să le ghicești vârsta.

Sunt oare cu adevărat bătrână, și dacă da, în ochii cui? În ceea ce mă privește, depinde de zi și de împrejurări.

Cuprins

Sentimentul vârstei

19

Experiența vârstei

69

Perspectiva asupra vârstei

119

În chip de epilog

167